

УДК 334.722:339.166.5
JEL M21

Т. О. Скрипко

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та комерційної діяльності Львівського інституту економіки і туризму, м. Львів
e-mail: tanskrviv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7905-5677>

М. В. Гарасимлюк

в.о. доцента кафедри менеджменту та комерційної діяльності Львівського інституту економіки і туризму, м. Львів
e-mail: marysoltys@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1089-1217>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ШЛЯХ РОЗВ'ЯЗАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Розглянуто стан інноваційної діяльності підприємств промисловості, секторів підприємництва, регіонів. Структура видів інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2010-2017 рр. включає внутрішні і зовнішні науково-дослідні роботи, придбання обладнання і програмного забезпечення, підготовку працівників тощо. Використано статистичний, табличний, анкетний та чинниковий методи аналізу. За допомогою компаративного аналізу наведено інноваційний індекс України і його 10 складових (кількісний та якісний склад трудових ресурсів, привабливість інноваційної системи, інвестиційний клімат, фінансова підтримка, наявність інноваторів, співпраця бізнесу і неприбуткових організацій, захист інтелектуальної власності), здійсненого економічними фахівцями ЄС за методологією інтегральної бальної оцінки. На підставі відповідей керівників малих підприємств обґрунтовано вузькі місця інноваційного менеджменту: внутрішні (кваліфікація управлінців і фахівців), обмеженість фінансових коштів, ризиковість диверсифікації діяльності) та зовнішні (корупція, формальний підхід органів влади і інституціональної інфраструктури). Доведено доцільність державної політики подальшого інвестиційного розвитку і стимулювання ІТ-сектору з огляду на його низьку матеріаломісткість, належну систему освіти фахівців, правову підтримку і фіскальну політику. Рекордно високі темпи зростання ринку інформаційних послуг, високоінтелектуальний кластер спеціалістів дозволяє прогнозувати інтеграцію національної галузі до міжнародного поділу праці під кутом зору геополітичної розумної спеціалізації.

Ключові слова: інновації, підприємництво, наукоємність, інноваційні процеси, зовнішньоекономічна діяльність, ІТ-сектор.

Skrypko T., Garasymlyuk M. INTELLECTUAL SPECIALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP AS A WAY OF SOLVING SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS

Ukraine lags behind the developed countries in technological and economic spheres, by average income per capita, by renovation of production equipment, etc. Instead, comparatively high level of labour resources' qualification and intellectual capacity remain to be the competitive advantage. Based on the theory of competitive advantages and current EU smart specialization strategy, it is possible to focus on technology-intensive industries oriented on exports to secure the countries' sustainable development. The state of innovation activity of enterprises of industry, entrepreneurship sectors and regions is considered. The structure of the types of innovative activities of Ukrainian industrial enterprises for 2010-2017 includes internal and external impacts, such as the purchase of equipment and software, training of employees, etc. Statistical, table, questionnaire, factor analysis methods were used. The comparative analysis provides an innovative index of Ukraine and its 10 components (human resources, attractive research systems, innovation friendly environment, finance and support, firm investments, innovators, linkages, intellectual assets, employment impacts, sales impacts) calculated by EU economic experts according to the methodology The European Innovation Scoreboard. Based on the answers of the managers of small businesses, the bottlenecks of innovation management are grounded: internal (qualifications of managers and specialists), limited financial resources, risk of activities diversification) and external (corruption, formal approach of authorities and institutional infrastructure). The paper proves the reasonability of the state policy of further investment development and stimulation of the IT sector due to its low material resources, proper system of education of specialists, legal support and fiscal policy. The record high growth rate of the information services market and the corresponding high-intellectual cluster of specialists allows predicting the integration of the national industry into the international division of labor from the angle of geopolitical smart specialization.

Keywords: innovation, entrepreneurship, knowledge intensity, innovation processes, foreign economic activity, IT sector.

Постановка проблеми. Україна відстає у технологічній та економічній сферах, збільшується відставання від розвинутих країн за середньодушовими доходами, оновленням виробничого устаткування тощо. Натомість конкурентною перевагою залишається

порівняно високий рівень кваліфікації трудових ресурсів та інтелектуальний потенціал. Керуючись теорією конкурентних переваг і поточною стратегією країн Євросоюзу «smart specialization» [1], цілком можливо сконцентруватися на орієнтованих на експорт і

високотехнологічних галузях задля сталого розвитку країни.

Проте ефективність зовнішньоекономічної діяльності (платіжний баланс, покриття імпорту експортом) не покращуються, що зумовлено руйнуванням попередньої моделі ЗЕД, спрямованої на країни СНГ, слабким поступом до ринку ЄС, а також корупційною складовою.

На законодавчому рівні закріплено, що до основних пріоритетних галузей належать інформаційні та комунікаційні технології [2; 3]. Індустрія сервісних інформаційних і комп'ютерних послуг України продовжує впевнений і стабільний ріст за показниками експорту високотехнологічних рішень і податкових надходжень до бюджету. Цьому, зокрема, сприяло удосконалення правового поля щодо укладання договорів в електронній формі та формування фінансової звітності при експорті послуг, а також скасування валютного контролю над цими операціями [4].

Аналіз останніх досліджень. Вивченню науково-практичних проблем інноваційного розвитку, активізації кластерної взаємодії у сфері інформаційних технологій присвячено праці багатьох українських дослідників. Так, М. І. Мельник визначила основні проблеми та пріоритетні напрями удосконалення інституційного забезпечення розвитку ІТ-сектору в Україні [5]. М. П. Войнаренко дослідив місце кластерів в економіці України [6], а Д. Я. Гоцинська зосередила увагу на формуванні комунікаційної стратегії в умовах кластерної взаємодії підприємств [7]. Н. Я. Наливайко та О. Г. Коломієць окреслили перспективи розвитку ІТ-кластерів з точки зору фінансового забезпечення [8].

Однак ще недостатньо повно опрацьовано питання спеціалізації регіональних комплексів на основі аналізу пріоритетів розвитку конкурентоспроможних галузей країни.

Мета статті – визначення обмежень і перешкод впровадження інновацій, окреслення напрямів підвищення конкурентоспроможності країни шляхом стимулювання ІТ-сектору у межах геополітичної розумної спеціалізації.

Основні результати дослідження. Суттєвою перешкодою є значний ризик впровадження інновацій внаслідок можливих прорахунків щодо розмірів ринку, термінів окупності через брак спеціальних знань у суб'єктів підприємницької діяльності. Одним з найважливіших обмежень є фінансові можливості підприємства. Опитування керівників малих і середніх підприємств Львівської області засвідчило, що політика оподаткування не повною мірою враховує важливість підтримки нововведень, які мають позитивні соціально-економічні наслідки. Реальне венчурне інвестування знаходиться у зародковому стані.

У 2017 р. за ініціатииви Міністерства економічного розвитку і торгівлі створено неурядову організацію – Офіс ефективного регулювання (BRDO – Better Regulation Delivery Office), а також офіційний портал Програми ЄС з підтримки малого і середнього бізнесу в Україні [9].

Одним з основних завдань інфраструктурної розбудови підприємництва є інформаційне забезпечення щодо можливостей виходу на нові ринки чи вдосконалення бізнес-процесів. Задекларовано, що бюджет програми COSME до 2020 р. становить 2,3 млрд євро, а українським підприємцям надано можливість брати участь у проектах цієї програми, а також стажуватися за кордоном. Однак донині відсутній публічний звіт про реальне використання (освоєння) передбачених коштів.

Водночас молоді підприємства вважають істотним ускладненням для запровадження новачій відсутність достатньої інформації про потреби клієнтів і сегментацію ринку [10]. Крім того, поширена проблема – брак часу лінійних керівників, які поєднують виконання щоденних обов'язків з вирішенням стратегічних питань і реорганізацією трудових процесів.

Загалом у процесі подолання труднощів можна виділити два типи позиції підприємств щодо впроваджуваних інновацій. Деякі з підприємств не виявляли зацікавленості в отриманні допомоги ззовні, інші, навпаки, виявляли значний інтерес до створення загальнодержавної системи підтримки інновацій, спрямованої на розвиток малих і середніх підприємств. Крім того, підприємства вбачали істотне обмеження для створення інновацій у відсутності установ, які проводили б дослідження задля використання їх результатів малими та середніми підприємствами.

Оскільки загальноприйнятою є теза про високу чутливість суб'єктів сектору малого підприємництва до інноваційних зрушень, під час анкетування увага була сконцентрована саме на цьому аспекті. На сприйнятливості підприємств до нововведень впливає низка чинників. Одним з основних виступає наукоємність продукції, яка визначається ступенем використання нових досягнень науки і техніки у формуванні її властивостей. Наукоємну продукцію виробляє незначна частка суб'єктів МСП, переважно ІТ-підприємства.

Однак з огляду на сприйняття нововведення вплив наукоємності продукції суперечливий. З одного боку, чим вищою є наукоємність продукції, тим більше підприємство підготовлені забезпечити реадaptaцію до радикального нововведення. З іншого боку, підвищення наукоємності супроводжується підвищенням складності продукції, що призводить до труднощів у користуванні споживачами. Чим вищою є наукоємність продукції, тим активніше відбуваються зміни, тим вищою є відкритість технологічної системи суб'єкта господарювання для радикальних нововведень.

Наступним чинником впливу на сприйнятливості є мінливість технології. Підприємства, технологічні процеси яких ґрунтуються на стабільній технології, функціонують у більшості видів економічної діяльності, де переважає мале підприємництво: торгівля, операції з нерухомістю, готельно-ресторанна справа, освітні, медичні, побутові послуги. Науково-технічний розвиток за такого типу технології відбувається лише шляхом модернізації продукції і

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

поліпшення окремих параметрів техніко-технологічної бази підприємства.

Цікавими виявилися отримані під час анкетування дані щодо взаємозв'язку структурно-організаційних і соціально-економічних властивостей суб'єктів малого і середнього підприємництва та рівня їх готовності до інноваційних змін.

На думку респондентів, чутливість до новацій визначають передусім макроекономічні передумови, галузеві особливості, внутрішньофірмові характеристики. Об'єктивними чинниками є загальноекономічні умови, періоди циклу суспільного розвитку, технологічна специфіка і матеріально-технічні можливості для інновацій, а також фінансове становище підприємства. Аналіз відповідей респондентів засвідчив суттєвий вплив на інноваційну активність таких факторів, як стадія життєвого циклу галузі та безпосередні характеристики підприємства, місткість ринку та перспективність розвитку продукції.

Важливу роль у формуванні інноваційного потенціалу відіграє менеджмент, а саме: здатність

управлінської ланки малих і середніх підприємств оперативно приймати рішення, визначати актуальні інноваційні цілі, орієнтири та координувати виконання функцій, завдань, об'єднавши колектив людей з різним рівнем кваліфікації, освіти, досвіду, з творчою орієнтацією на розроблення та впровадження нових ідей.

На відміну від активної участі малих підприємств у інноваційній діяльності в економічно розвинених країнах світу (де підприємства з великим науково-технічним потенціалом успішніше конкурують на ринку завдяки вдосконаленню та оновленню своєї продукції), рівень поширення інноваційних процесів у вітчизняному малому підприємстві, за даними офіційної вітчизняної статистики, помітно відстає. Так, у середньому лише близько 16% промислових підприємств інноваційно активні (табл. 1), при цьому для великих підприємств цей показник становить 30-40%, а, наприклад, для малих підприємств Західної Європи – понад 60%.

Таблиця 1

Структура видів інноваційної діяльності промислових підприємств України та їх динаміка за 2010-2017 рр. (% до загальної кількості) [11, с. 209]

Види інноваційної діяльності	2012	2013	2014	2015	2017	2017/2012, в. п.
Внутрішня НДР	2,1	2,1	1,9	3,2	2,8	+0,7
Зовнішня НДР	1,3	1,1	0,9	1,5	1,3	-
Придбання машин, обладнання, ПЗ	10,9	10,6	9,9	9,8	10,6	-0,3
Придбання зовнішніх знань	0,9	0,9	0,8	0,7	0,9	-
Навчання, підготовка персоналу	2,9	3,2	3,3	
Впровадження інновацій на ринок	1	0,9	0,8	
Інші	2	1,6	1,4	4,4	3,7	+3,7
Усього	17,4	16,8	16,1	17,3	16,2	-1,2

Статистичною інформацією охоплено лише промислові підприємства, тому неможливо відслідковувати зміни у сфері послуг. Вважаємо, що доцільно систематизувати також дані про інноваційну активність банківського сектору, індустрії гостинності, ІТ- підприємств.

Крім того, що динаміка активності не демонструє великих успіхів, так ще й моніторинг провадити стає чим далі складніше, оскільки з 2015 р. підприємства подають відповідну інформацію не щороку, а через два роки. Деталізація видів інноваційної активності також змінилася. Тепер навчання персоналу і маркетингові новації відображаються не окремо, а за статтею «Інші».

Більшість суб'єктів малого підприємництва України не має можливості або внаслідок недостатньої кваліфікації управлінського персоналу не бачить у перспективі вигоди від залучення досягнень високих технологій.

Таким чином, низький рівень інноваційної активності промисловості України свідчить про відсутність стимулів для зміцнення ресурсного потенціалу, а також недооцінку впливу активізації інноваційної функції на результати господарювання. Однак у регіональному розрізі зміни відбуваються не рівномірно. Зокрема, у Львівській області

спостерігається порівняно вища інноваційна активність. Так, якщо в середньому у 2017 р. 14,3% промислових підприємств запровадили новації, то у Львівському регіоні – 14,9% [11, с. 210]. Проте, якщо порівнювати за видами інноваційних процесів, то тут гірша ситуація з впровадженням маловідходних та енергозберігаючих технологій (3,8% проти 4,2%).

Особлива роль у межах інноваційного розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва нашої держави належить бізнес-центрам, бізнес-інкубаторам, технопаркам, які забезпечують вагому підтримку у розробленні нових ідей, формуючи нову генерацію вітчизняного бізнесу – інноваційний кластер малого підприємництва. ІТ-кластер як стратегічна міжорганізаційна мережа об'єднує ресурси та провідні компетенції підприємств й організацій, що входять до його складу, а також формує специфічне соціальне середовище [8, с. 69].

Важливим чинником впливу на сприйнятливість до нововведень є науково-технічний рівень технологічної системи підприємств. Як засвідчили результати опитування, чим він нижчий, тим більший стрибок у розвитку має здійснюватися на підприємстві, тому тим більшим є розрив у властивостях заміняних елементів, тим важче буде сприйматися нововведення підприємством. Отож,

загалом сприйнятливість малих і середніх підприємств до нововведень визначається певними структурно-організаційними, соціально-економічними компонентами, а також параметрами їх управлінської системи.

Якісний аналіз інновацій малих підприємств регіону на прикладі Львівської області засвідчує відсутність цілісної системи, переважання рекомбінаційних і модифікаційних нововведень над принципово новими інноваційними продуктами. Особливість інноваційних зрушень у малому бізнесі проявляється у феномені віддзеркалювання новацій. Через низький базовий технологічний рівень більшості підприємств найменші модифікації у структурі або організації виробничих процесів уже вважаються інноваціями, тоді як на більш високорозвинених підприємствах це би вважалося незначними покращеннями. Отже, точкові вкладення капіталу не дозволяють отримати мультиплікативний ефект інновації, а вимагають широкомасштабного партнерства та кооперації при інвестуванні. На ці проблеми варто звернути особливу увагу вітчизняним органам державного управління.

The European Innovation Scoreboard здійснює порівняння інноваційної діяльності країн ЄС, а також інших країн Європи. Це дозволяє оцінити слабкі та сильні сторони. Методика оцінювання охоплює 10 індикаторів, а одержані бали окреслюють приблизне місце відносно середньої оцінки ЄС у 2010 р. та 2017 р., що дозволяє одержати загальне уявлення про рівень інноваційної активності України. У табл. 2 можна побачити кількісні показники України [9].

Таблиця 2
Результати порівняльного оцінювання України за Європейським інноваційним барометром [9]

Показник	2010 р.	2017 р.
Загальний інноваційний індекс	31,2	27,8
1. Людські ресурси	65,8	110,3
2. Привабливість інноваційної системи	18,4	19,6
3. Інноваційний клімат	5,7	4,1
4. Фінансова та інша підтримка	24,5	15,5
5. Інвестиційна діяльність підприємств	70,7	40,1
6. Інноватори	18,2	18,6
7. Співпраця бізнесу і неприбуткових організацій	12,5	9,5
8. Інтелектуальна власність	7,9	13,3
9. Персонал	69,2	77,5
10. Вплив торгівлі	45,4	31,5

Найслабшими точками є співпраця бізнесу і неприбуткових інституцій та інноваційний клімат (нижче на 50% від середньоєвропейської оцінки). Натомість інтелектуальний капітал становить понад 120% цієї оцінки.

Така ситуація підводить до логічного висновку про те, що найбільш вдалою буде політика подальшого інвестиційного розвитку і стимулювання ІТ-сектору в Україні, адже перевагами ІТ-бізнесу є невисокі витрати на організацію і ведення бізнесу з надання ІТ-послуг, здатність створювати складні нематеріаломісткі продукти, високий рівень освіти фахівців, правова підтримка на законодавчому рівні, можливість віддаленої роботи.

За шість років ринок ІТ-послуг в Україні зріс майже в 3 рази (з 1 до 2,9 млрд дол.), збільшилася і кількість фахівців, що працюють у цій галузі (з 42 тис. у 2010 р. до 100 тис. у 2016 р.) [12]. Україна посідає п'яте місце серед східноєвропейських країн з експорту послуг у сфері програмного забезпечення. За результатами 2016 р. 12 українських компаній потрапили в рейтинг 100 кращих постачальників послуг аутсорсингу The Global Outsourcing 100. Так, за 2016 р. було надано послуг іноземним замовникам на 2,55 млрд дол., частка українського ринку ІТ-фріланс-аутсорсингу за 2016 р. становить 33%. Найбільшу частку у загальному обсязі замовлень ІТ-послуг України мають США – 54%, Велика Британія – 10%, Австралія – 7%, Канада – 5%, Німеччина – 3%, Ізраїль – 2% [12].

Слушним вважаємо продовження розбудови технологічних парків з пільговим порядком оподаткування, створення фондів інвестування ІТ-проектів за участю держави й іноземних інвесторів, а також мінімізацію впливу контролюючих державних і місцевих органів влади на діяльність ІТ-компаній і стартапів.

Висновки. Гальмівними ендогенними чинниками для інноваційного розвитку є брак спеціальних знань у суб'єктів підприємницької діяльності, фінансових ресурсів, акцент на операційну поточну діяльність керівників підприємств. Екзогенними перешкодами інноваційної активності є формальний підхід державних і місцевих інституцій до сприяння прогресивним новаціям.

Необхідно удосконалити форми статистичної інформації для прозорого докладного аналізу процесів і видів інноваційної діяльності підприємств. Згідно з наявними конкурентними перевагами України необхідно продовжувати розбудовувати ІТ-кластери.

Список використаних джерел

1. *Smart specialization and Europe's growth agenda*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. 9 p.
2. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 7.09.2011 р. № 942. *Законодавство України*: сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/942-2011-p>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг: Закон України від 3.11.2016 р. 1724-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 52, ст. 860.
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Законодавство України*: сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
5. Мельник М. І. Інституційне забезпечення розвитку ІТ-сектору в Україні: основні проблеми та пріоритетні напрями удосконалення. *Регіональна економіка*. 2018. № 1(87). С. 102-110.
6. *Кластери в економіці України*: монографія / наук. ред. М. П. Войнаренко. Хмельницький: ХМНУ, 2014. 1085 с.

7. Гошинська Д. Я. Формування комунікаційної стратегії в умовах кластерної взаємодії підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1(30). С. 110-115.

8. Наливайко Н. Я., Коломієць О. Г. Перспективи розвитку ІТ-кластерів в Україні на основі венчурного інвестування. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія Економічна*. 2018, т. 28, № 9. С. 68-72.

9. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. *European Commission*: Website. 2018. URL: <https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards>

10. Скрипко Т. О. Парадигма розвитку і економічної безпеки малого і середнього підприємництва в системі національної конкурентоспроможності: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2014. 392 с.

11. Статистичний щорічник 2017. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Футало Ю. Р. Прогнозування змін в галузі ІТ-послуг відповідно до тенденцій інтеграційних економічних процесів. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 43-51.

References

1. *Smart specialization and Europe's growth agenda* (2014). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

2. Pro zatverdzhennya pereliku priorityetnykh tematychnykh napryamiv naukovykh doslidzhen' i naukovo-tekhnichnykh rozrobok na period do 2020 roku [On approval of the list of priority thematic areas of scientific research and scientific and technical developments for the period until 2020] (2011). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2011, Sep 7, 942. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/942-2011-п> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo usunenya administratyvnykh bar'yeriv dlya eksportu posluh [On amendments to some laws of Ukraine on the elimination of administrative barriers to the export of services] (2016). Law of Ukraine, adopted on 2016, Nov 3, 1724-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 52, art. 860. [in Ukrainian].

4. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiynoho suspil'stva v Ukraini na 2007-2015 roky [On the Basic principles of the information society development in Ukraine for 2007-2015] (2007). Law of Ukraine, adopted

on 2007, Jan 9, 537-V. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16> [In Ukrainian].

5. Melnyk, M. I. (2018). Instytutsiyne zabezpechennya rozvytku IT-sektoru v Ukraini: osnovni problemy ta priorityetni napryamy udoskonalennya [Institutional provision of IT sector development in Ukraine: main problems and priority directions of improvement]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 1(87), 102-110. [in Ukrainian].

6. Voinarenko, M. P. (Ed.) (2014) *Klasteri v ekonomitsi Ukrainy [Clusters in the economy of Ukraine]*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi NU. [In Ukrainian].

7. Hoshchynska, D. Ya. (2016). Formuvannya komunikatsiyanoi stratehiyi v umovakh klasternoi vzayemodiyi pidpryyemstv [Formation of communication strategy in conditions of cluster interaction of enterprises]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of economy*, 1(30), 110-115. [in Ukrainian].

8. Nalyvayko, N. Ya., & Kolomyiets, O. H. (2018). Perspektyvy rozvytku IT-klasteriv v Ukraini na osnovi venchurnykh investytsiy [Prospects for the IT-clusters development in Ukraine based on venture investment]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]*: Vol. 28(9) (pp. 68-72). [in Ukrainian].

9. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs (2018). *European Commission*: Website. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards>

10. Skrypko, T. O. (2014) *Paradyhma rozvytku i ekonomichnoyi bezpeky maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v systemi natsional'noyi konkurentospromozhnosti [Paradigm of development and economic security of small and medium enterprises in the system of national competitiveness]*. Lviv: League-Press [in Ukrainian].

11. Statystychnyy shchorichnyk 2017 [Statistical Yearbook 2017] (2018). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

12. Futalo, Yu. R. (2018) *Prohnozuvannya zmin v haluzi IT-posluh vidpovidno do tendentsiy intehratsiynykh ekonomichnykh protsesiv [Prediction of changes in the field of IT services in accordance with the trends of integration economic processes]*. *Ekonomichnyy forum – Economic Forum*, 2, 43-51. [in Ukrainian].

Надійшло 10.01.2019 р.